

Geç Dönem Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Hazret-i Pehlevân Ata ‘Aleyhi’r-raḥme Kitâbı Adlı Eserde Edatlar

Prepositions in the Literary Work Titled Hazret-i Pehlevân Ata ‘Aleyhi’r-raḥme Kitâbı Written in Late Period Chagatai Turkish

Muhammadullah Haji Moh NASEEM*

ÖZ

Türk dilinde edatlarla ilgili önemli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, edatlar konusu uzun zamandır tartışmalı bir gramer sorunu olarak kalmıştır. Çeşitli araştırmacılar, edatların yapıları veya türleri üzerine farklı sınıflandırmalar yapmış, bu da ortak bir yöntemin geliştirilmesini zorlaştırmıştır. Türk Dil Kurumunun “Türk Gramerinin Sorunları” toplantılarında da bu konu genişçe ele alınmıştır. Bu bağlamda, Türk dilinde edatlarla ilgili yapılan çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan biri, bazı yer ve yön bildiren isimlerin (alt, üst, ön, yan, arka, sağ, sol vb.) her ne kadar edat gibi kullanılsa da aslında edat olmamalarıdır. Bu isimler, bazı Türk dili çalışmalarında edat olarak değerlendirilirken bazı gramerlerde bu görüş kesin bir şekilde reddedilmiştir. Yabancı dillerin etkisiyle, özellikle Batı dillerindeki preposition ve postposition kavramlarına dayanan sınıflandırmalar, bazı çalışmalarda sahte çekim edatı olarak değerlendirilmiştir. Edatları incelemek amacıyla üzerinde çalıştığımız Hazret-i Pehlevân Ata ‘Aleyhi’r-raḥme Kitâbı adlı eser, Prof. Dr. Münevver Tekcan’ın danışmanlığında Erhan Çakır tarafından yüksek lisans tezi olarak ele alınmış ve Özbekistan Fenler Akademisi Ebu Reyhan Birûnî Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesi El Yazmalar Bölümünde 125 numarayla kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Bu çalışmada, öncelikle edatların genel yapısı ve sınıflandırılmasına dair genel bilgiler sunduk. Sonrasında, ele aldığımız metinden hareketle eserde kullanılan ve Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini taşıyan edatları belirledik; bu edatların hangi anlam ve işlevlerde kullanıldığını ortaya koymaya çalıştık. Edatların sınıflandırılması yönteminde Türk dil bilgisi alanındaki kaynakları inceleyerek bu konudaki farklı görüşleri ele aldık ve nihayetinde Muharrem Ergin’in Türk Dil Bileği adlı eserinde yer alan sınıflandırma yöntemini tercih ettik. Metindeki edatları bu yöntemle göre gruplandırarak örneklerle destekledik. Ancak, edatlar başlığı altında yer alan “Ünlemler” konusunu çalışmamızın kapsamı dışında bıraktık. Bu bağlamda yalnızca bağlama ve çekim edatları üzerinde durarak tespit edilen edatları anlam ve işlevlerine göre sınıflandırıp değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Edat, Çağatay Türkçesi, Hazret-i Pehlevân Ata, Pehlevân Mahmûd

ABSTRACT

Although a significant number of studies have been conducted on the use of prepositions in Turkish, the issue of prepositions remains a contentious and debated topic within the field of grammar. The lack of consensus among researchers regarding the classification of prepositions has made it challenging to develop a unified methodology. This topic has also been extensively discussed at meetings of the Turkish Language Association on the subject of “Problems of Turkish Grammar”. In this context, one of the issues encountered in studies on prepositions in Turkish is that certain nouns indicating place and direction (such as *alt*, *üst*, *ön*, *yan*, *arka*, *sağ*, *sol*, etc.) are often used as prepositions, despite not actually fulfilling the criteria for such a

* Dr., Serbest Araştırmacı, muhamd.hmn@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-4662-556X>).

classification. While some studies in Turkish linguistics classify these nouns as prepositions, other grammars present a contrary view. These classifications are influenced by those of foreign languages and are particularly based on the concepts of *prepositions* and *postpositions* in Western languages. In some studies, these nouns are regarded as “pseudo prepositions.” The manuscript of the work titled *H azret-i Pehlev an Ata ‘Aleyhi’r-rahme Kit abi*, developed as a master’s thesis by Erhan  akır under the supervision of Prof. Dr. M unevver Tekcan, was registered as number 125 in the Manuscripts Department of the Abu Rayhan Biruni Institute of Oriental Studies at the Academy of Sciences of Uzbekistan. It served as the primary source for this study. In this study, we initially present an overview of the structure and classification of prepositions. Subsequently, based on the text, we identified the prepositions used in the work that reflect the structure of Chagatai Turkish, with the aim of determining their meanings and functions. In order to establish a methodology for the classification of prepositions, a review of the existing literature in the field of Turkish linguistics was conducted in order to identify and consider a range of perspectives on the topic. Following this review, the classification method proposed by Muharrem Ergin in his work *Türk Dil Bilgisi* (Turkish Grammar) was selected as the most appropriate for this study. The prepositions were then grouped according to this method and presented with examples. However, the topic of interjections was not included in the scope of this study. In this context, our focus was on conjunction and inflectional prepositions, with the aim of classifying and evaluating the identified prepositions according to their meanings and functions.

Keywords: *Prepositions, Chagatai Turkish, Hazret-i Pehlevan Ata, Pehlevan Mahmud*

Extended Summary

The work titled *H azret-i Pehlev an Ata ‘Aleyhi’r-rahme Kit abi*, written in Chagatai Turkish in the 19th century, is a menakibname that narrates the exceptional qualities, wrestling fame, miracles and mystical aspects of Mahmud Pehlevan Ata. Pehlevan Mahmud, who lived in the capital city of Khiva in the Khwarezm region during the 13th and 14th centuries, is one of the prominent saints distinguished in wrestling, poetry and Sufism. Significant informations about Mahmud Pehlevan Ata’s life, identity, titles, poetry, works and his place in the wrestling tradition is primarily based on historical-menakibname sources, biographical sources of poets, seyhatname and bibliographic works. In contemporary Turkish literature, comprehensive information about Pehlevan Mahmud is not available; however, significant information can be found in historical-menakibname sources, poet biographies, seyhatname, bibliographic works and studies conducted outside of Turkey.

The manuscript of the work titled *H azret-i Pehlev an Ata ‘Aleyhi’r-rahme Kit abi*, which was developed as a master’s thesis by Erhan  akır under the supervision of Prof. Dr. M unevver Tekcan, is cataloged as item number 125 in the Manuscripts Department of the Abu Rayhan Biruni Institute of Oriental Studies at the Academy of Sciences of Uzbekistan. This manuscript served as the main reference for the research conducted in this study.

In this study, we first provide an overview of the structure and classification of prepositions. Subsequently, we identify the prepositions used in the text, which reflect the structure of Chagatai Turkish, with the aim of analyzing their meanings and functions. To develop a classification methodology for prepositions, a comprehensive review of the existing literature in Turkish linguistics was conducted, allowing us to explore and evaluate various viewpoints on the topic. After conducting this review, the classification method outlined by Muharrem Ergin in his book *Türk Dil Bilgisi* was determined to be the most suitable approach for this study. The prepositions were then categorized in accordance with this method and illustrated with examples. However, the topic of interjections was not included in the scope of this study. The primary focus of the research was on conjunctions and inflectional prepositions, with the goal of classifying and analyzing the identified prepositions based on their meanings and functions.

The prepositions featured in the work provide detailed reflections of the linguistic characteristics of 19th century Chagatai Turkish, offering comprehensive insights into the usage

of prepositional structures in the Turkish language during that period. While the work, as a menakibname, narrates the life, miracles and fame of Pehlivan Ata, it also contains linguistic richness that aids in understanding the usage of prepositions of the time. In this regard, the study demonstrates that prepositions are not merely grammatical structures, but also serve as crucial elements in forming semantic relationships within the language. They function as grammatical elements that dominate words, establish various semantic connections between the words they are attached to and other parts of the sentence, and support the usage and expressive power of the words, word groups, and sentences they accompany.

The prepositions used in the text, analyzed in terms of their functional diversity, clearly assume numerous roles, thereby contributing to the narrative's depth of meaning. The work also includes prepositions influenced by foreign languages. Notably, the use of prepositions of Arabic and Persian origin, such as *amm * and *belki*, can be observed as a reflection of the multicultural structure of the language during that period. These prepositions contribute to the richness of meaning by linking main and subordinate clauses.

The lack of consensus regarding the functional classification of prepositions in the Turkish language in general makes it challenging to establish a unified framework. However, this work provides valuable insight into the functional role of prepositions in Turkish, offering a clearer understanding of their use and significance within the language. The prepositions in the work not only establish connections between words, phrases, and sentences, but also strengthen the narrative and reinforce the meaning. In addition, prepositions that have been borrowed from foreign languages but have gradually become integrated into the Turkish language play significant roles in the work.

The prepositions featured in the work hold a significant place as elements that establish various semantic relationships between the words they are attached to and other components of the sentence within the evolutionary process of the Turkish language. Such historical works demonstrate the functionality of prepositions in Turkish and provide insights into how the language has been enriched by influences from foreign languages and how it has incorporated semantic variations. These features are particularly noteworthy from the perspective of the language characteristics of the period. This work, along with similar historical texts, serves as an important resource contributing to studies on the development of the grammatical structure of Turkish and the functionality of prepositions.

Giriş

Çağatay T rkçesiyle 19. y zyılda yazılmış olan *Hâzret-i Pehlevân Ata ‘Aleyhi’r-rahme Kitâbı* adlı menakıbnamedeki bu eserde, Mahm d Pehlev n Ata'nın üstün nitelikleri, pehlivanlıktaki şöhreti, kerametleri ve tasavvufi y n  anlatılmaktadır. Eser, Özbekistan Fenler Akademisinin Ebu Reyhan Bir n  Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesi El Yazmalar Bölümünde 125 numarayla kayıtlıdır. Müellifi bilinmemekle birlikte, yazım tarihine dair metinde bazı bilgiler bulunmaktadır. Metinde yer alan “sene miş  kki yüz toksan altı / yazıp hatm eyledim  zim uyatlı” (22a/9) anlatımından yola çıkarak eserin hicri 1296, miladi 1878/1879 yıllarında yazıldığı anlaşılmaktadır.¹

13. ve 14. yüzyıllarda Harezm bölgesinin baş şehri Hive’de yaşamış olan Pehlev n Mahm d, pehlivanlık, şairlik ve tasavvuf alanında öne çıkmış büyük velilerden biridir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber, Hive’deki türbesinde yer alan bilgilere göre M. 1247-1326 yılları arasında yaşamıştır.² Kaynaklarda *Pehlev n*, *Pehlev n Ata*, *H zret-i Pehlev n Ata*, *Mahm d P r-Y r-ı Vel * ve *Pehlev n Mahm d-ı Pakka-Y r*³ olarak anılan Mahm d Pehlev n

¹  akır, Erhan. “H zret-i Pehlev n Ata Aleyhi’r-rahme kit bı (Giriş, transkripsiyonlu metin, gramatikal dizin-sözlük)” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2018), II, 1.

²  akır, “H zret-i Pehlev n Ata Aleyhi’r-rahme kit bı (Giriş, transkripsiyonlu metin, gramatikal dizin-sözlük)”, 9.

³  akır, “H zret-i Pehlev n Ata Aleyhi’r-rahme kit bı (Giriş, transkripsiyonlu metin, gramatikal dizin-sözlük)”, 9.

Ata'nın hayatı, kimliği, lakabı, şiirleri, eserleri ve pehlivanlık geleneğindeki yeri hakkındaki önemli bilgiler, çoğunlukla tarihî-menkıbevi kaynaklar, şairler tezkiresi, seyahatnameler ve bibliyografik eserlere dayanmaktadır.

Türkçe yeni literatürde Pehlevan Mahmûd ile ilgili kapsamlı bir bilgiye ulaşılamamaktadır; oysa tarihî-menkıbevi kaynaklarda, şairler tezkiresi, seyahatnameler ile bibliyografik eserler ve Türkiye dışındaki çalışmalarda önemli ölçüde bilgi bulunmaktadır. Ali Rıza Mukaddem'in ayrıntılı olarak verdiği bilgilere göre, Pehlevan Mahmûd'un hayatı, kimliği, lakabı, şiirleri, eserleri ve pehlivanlık geleneğindeki yeri hakkında çok değerli bilgiler içeren ve onun şiirleri ile rubailerinden örnekler sunan başlıca kaynaklar şunlardır:

Pehlevan Mahmûd'a dair değerli bilgiler içeren ilk kaynak, Nûreddin Cafer-i Bedahşî tarafından M. 1385 yılında kaleme alınan *Hulâsetü'l-menâkıb* adlı eserdir. Onu takip eden ikinci eser ise Salâh b. Mübârek-i Buhârî tarafından yazılan *Enîsü't-tâlibîn ve Uddetü's-sâlikîn* adlı eserdir. Abdurrahman Câmî'nin (1414-1492) 1478'de Ali Şîr Nevâyî'nin (1441-1501) ricası üzerine kaleme aldığı sufi tabakat eseri *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*; Ali Şîr Nevâyî'nin Câmî tarafından Farsça olarak yazılan *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* eserini Çağatay Türkçesine ilavelerle çevirdiği *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve* adlı eseri; Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 1504-1505) tarafından kaleme alınan, yazılış tarihi net olarak bilinmeyen *Fütüvvetnâme-i Sultânî* adlı eser; 1502-1503 yıllarında kaleme alındığı düşünülen, yazarı hakkında Sultan Hüseyin Baykara (1438-1506) veya Kemâleddin Hüseyin Gâzürgâhî (Fenâyî) olduğu yönünde farklı görüşler bulunan *Mecâlisü'l-uşşâk* adlı eserin 38. meclisi; Emin Ahmed-i Râzî'nin 1594 yılında Hindistan'da tamamladığı *Heft İklîm* adlı tezkiresi; Babürlü hükümdar Cihangir Şah (1569-1627) döneminde Hindistan'da 1615 yılında yazılan *Arâfâtü'l-âşıkîn ve Arasâtü'l-ârifîn* adlı şairler tezkiresi; Evliya Çelebi'nin (1611-1682) meşhur *Seyahatnâme'si*; Kâtib Çelebi (1609-1657) tarafından 1633-1653 yılları arasında telif edilen *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* adlı bibliyografik eser; 1779 yılında Lutfali Beg Azer-i Beydili (Bigdili) tarafından kaleme alınan *Ateşkede-i Azer* adlı şairler tezkiresi; Kaçar döneminin önde gelen devlet adamlarından Rıza Kulu Han Hidâyet'in 1844'te sufi şairlere dair kaleme aldığı *Riyâzu'l-ârifîn* adlı eseri ve sekiz yıl sonra elçi olarak Harezmi'ye gittiğinde yazdığı *Sefâretnâme-i Harezmi* adlı seyahatnamesi vs. eserlerde Pehlevân Mahmûd hakkında çok değerli bilgiler verilmiştir.⁴

Edatların Tanımı

Türk dilinde edatların tanımlanması, araştırmacıların en fazla ortak görüşe vardığı konulardan biridir. Bazı tanımlamalar, edatları yalnızca tek bir yönüyle ele alırken bazıları ise edatların tüm özelliklerini kapsayıcı bir yaklaşımla tanımlamaya çalışmıştır. Edatları anlamsal boyutta ele alan bazı tanımlamalar ise şu şekildedir:

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde edatları şu şekilde tanımlamaktadır: Edatlar, tek başlarına anlam taşımayan, yalnızca dil bilgisel işlevlere sahip sözcüklerdir. Anlamları bulunmadığından, edatlar yanlarında yer aldıkları sözcüklerin, sözcük gruplarının ve cümlelerin kullanımını ve ifade gücünü destekler. Bu açıdan isim ve fiiller için “asıl kelimeler” edatlar içinse “yardımcı kelimeler” ifadesini kullanmak mümkündür.⁵

Tahsin Banguoğlu, edatları, isimlerin ardından gelerek bu isimlerin cümlede diğer unsurlarla bağlantı kurmasını sağlayan kelimeler olarak tanımlar. Edatlar, kendi başlarına bir anlam taşımaz; bunun yerine iki kavram arasındaki ilişkiyi belirlemeye hizmet ederler.⁶

Zeynep Korkmaz, edatları, kendisi başına anlam taşımayan ve yalnızca isim veya isim soylu kelime ve kelime gruplarının ardından gelerek onlarla anlam açısından sıkı bir ilişki içinde olan;

⁴ Ali Rıza Mukaddem, “Pîr-i Pehlevânân Mahmûd-ı Piryâr-ı Velî, Hayatı, Menkıbeleri ve Eserleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 104 (2022): 138-141.

⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*. (İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2009), 348.

⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*. (İstanbul: Baha Matbaası, 1974), 385.

dilbilgisel olarak bu sözcüklere hâkim olan ve eklendikleri sözcüklerle cümlenin diğer unsurları arasında farklı anlam bağlantıları oluşturan görevli kelimeler olarak tanımlar.⁷

Necmettin Hacıeminoğlu, edatları, tek başlarına kesin ve belirli bir anlam ifade etmeyen, ancak bir cümlede bir ismin başka bir unsurla ilişkisini belirlediklerinde anlam kazanan sözcükler olarak tanımlar. Edatlar her zaman ilişkili oldukları isimlerin ardından gelir ve her edat, kendine özgü bir ismin belirli bir çekim biçimini gerektirir.⁸

Gabain, edatları; isimleri, zamirleri ve sayıları izleyen, bu sözcüklere anlam açısından tabi, fakat dilbilgisel olarak onlara hâkim sözcükler olarak tanımlar ve bunlara “son çekim edatları” adını verir.⁹

Edat tanımlarında büyük farklılıklar olmamakla birlikte, araştırmacıların bu kavramı ele alış biçimleri bazı farklılıklar göstermektedir. Edatları yalnızca *görevli sözcükler* olarak değerlendirenler daha çok işlevsel açıdan yaklaşırken sözlük anlamının bulunmamasını vurgulayan araştırmacılar ise edatları anlamsal açıdan ele almıştır.

Edatların Sınıflandırılması

Türk dilinde edatlarla ilgili önemli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, edatlar konusu uzun zamandır tartışmalı bir gramer sorunu olarak kalmıştır. Çeşitli araştırmacılar, edatların yapıları veya türleri üzerine farklı sınıflandırmalar yapmış, bu da ortak bir yöntemin geliştirilmesini zorlaştırmıştır. Türk Dil Kurumunun “Türk Gramerinin Sorunları” toplantılarında da bu konu genişçe ele alınmıştır.¹⁰ Bu bağlamda, Türk dilinde edatlarla ilgili yapılan çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan biri, bazı yer ve yön bildiren isimlerin (*alt, üst, ön, yan, arka, sağ, sol* vb.) her ne kadar edat gibi kullanılsa da aslında edat olmamalarıdır. Bu isimler, Batı dillerinin etkisiyle yazılan gramer kitaplarında edat olarak değerlendirilirken bazı Türk Dili gramer kitaplarında ise bu görüş kesin bir şekilde reddedilir. Yabancı dillerin etkisiyle,¹¹ özellikle Batı dillerindeki *preposition* ve *postposition* kavramlarına dayanan¹² bu sınıflandırmalar, bazı çalışmalarda *sahte çekim edatı*¹³ olarak değerlendirilir.

Türk dili çalışmalarının önde gelen isimlerinden Muharrem Ergin’in sınıflandırması, klasik sınıflandırmanın bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde kelimeleri anlam ve görev bakımından üç ana gruba ayırır: 1. *İsimler*, 2. *Fiiller*, 3. *Edatlar*. İsimler ve fiilleri anlam taşıyan sözcükler olarak tanımlarken edatları yalnızca dil bilgisel görevleri olan sözcükler olarak ele alır.¹⁴ Ergin, edatları da kendi içinde üç alt gruba ayırır: *ünlem edatları*, *bağlama edatları* ve *son çekim edatları*.¹⁵

Türk dilinin edatlar konusundaki en kapsamlı çalışmalardan biri olan *Türk Dilinde Edatlar* adlı eserin yazarı Necmettin Hacıeminoğlu, edat terimini çatı bir kavram olarak ele alan araştırmacılarından biridir. Hacıeminoğlu, edat terimi altında en fazla alt kategori barındıran araştırmacı olarak öne çıkar. Geleneksel olarak edatlar genellikle “bağlama edatları, çekim edatları ve ünlem edatları” şeklinde sınıflandırılır, bu sınıflama yaygın bir yaklaşım olarak kabul edilir. Ancak Hacıeminoğlu, eserinde on farklı edat türünü ayrıntılı bir şekilde ele alır. Bunlar: “1. Çekim edatları, 2. Bağlama edatları, 3. Kuvvetlendirme edatları, 4. Karşılaştırma-denkleştirme edatları, 5. Soru edatları, 6. Çağırma-hitap edatları, 7. Cevap edatları, 8. Ünleme edatları (ünlemler), 9. Gösterme edatları, 10. Tekerrür edatları.”¹⁶ Hacıeminoğlu'nun yaptığı tasnif, bu

⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*. (3. Baskı, Ankara: TDK Yayınları, 2009), 1052.

⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. (Ankara: TDK Yayınları, 2000), 110.

⁹ A. Von. Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın (Ankara: TDK Yayınları, 1988), 93.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Türk Gramerinin Sorunları II*. (Ankara: TDK Yayınları, 1999), 419-534.

¹¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 373.

¹² Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, 1084-1085.

¹³ Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 102.

¹⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 216-217.

¹⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 348.

¹⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), III-IX.

alandaki geleneksel yaklaşımlardan bir istisna teşkil etmektedir. Bu kadar çeşitli edat türü ortaya koyabilmesi, bu sözcükleri hem anlamsal hem de işlevsel boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde değerlendirmiş olmasındandır.

Edatların kelime türleri arasındaki konumunun yanı sıra, incelenme yöntemine dair de çeşitli tasnif yaklaşımları bulunmaktadır. Edat olarak kabul edilen kelimelerin sınıflandırılmasında en temel kriter, kökenleri olmuştur. Malum olduğu üzere Türkçede edat türeten eklerin bulunmaması nedeniyle, isimlerin ya da fiillerin bir anlam alanında zamanla soyutlaşması ve söz dizimindeki yerlerinin zamanla belirginleşmesiyle edatlar oluşmuştur. Bu nedenle Türk dilinde edatlar genellikle *isim menşeli edatlar* ve *fiil menşeli edatlar* şeklinde iki ana gruba ayrılarak ele alınırlar. Bunun yanı sıra, elbette çeşitli başka sınıflandırmalar da vardır.

Ergin, edatları ilk olarak   ana kategoriye ayırır: “ nlemler, bağlama edatları ve son çekim edatları”. Son ekim edatlarını ise iki alt gruba ayrılarak “kullanışlarına göre son çekim edatları ve fonksiyonlarına göre son çekim edatları” olarak sınıflandırır.¹⁷

Banguoğlu, edatları tanımlamak için *takı* terimini kullanır ve bu edatları dört ana gruba ayırır: “1. Kök olan takılar, 2. İsimden  reme takılar, 3. Fiilden  reme takılar, 4. Yer yön adlarından takılar.”¹⁸

Z. Korkmaz, edatları   ana başlık altında değerlendirir: “1. Yapı ve kökenleri bakımından edatlar, 2. Kullanış biçimleri bakımından edatlar, 3. Görevleri bakımından edatlar”. Yapı ve köken bakımından edatları ise “Türkçe kökenli ve yabancı kökenli edatlar” olarak ayırırken Türkçe kökenli edatları kendi içinde “ad kökenli ve fiil kökenli edatlar” olarak sınıflandırır.¹⁹

1. H azret-i Pehlev n Ata ‘Aleyhi’r-rahme Kit bı Adlı Eserde Edatlar

1.1. Bağlama Edatları

Bunlar, dilde kelimelerden daha k uk birimlerin, kelimelerin, kelime gruplarının ve c mlerin arasında bir bağlantı kurarak onları anlam ya da biçim açısından birbirine bağlayan edatlardır.²⁰

Türkçede aslında bağlama edatları bulunmamaktaydı. Bağlama edatlarının Türkçede kullanımı, yabancı dillerin tesiriyle sonradan meydana gelmiştir. Bu sebeple, Türkçedeki bağlama edatlarının büyük bir kısmı yabancı kökenlidir. Türkçe kökenli bağlama edatları ise bazı isim ve fiil biçimlerinin süreç içinde edat işlevi kazanmasıyla dilde yer bulmuştur.²¹

1.1.1. Sıralama edatları

Sıralama edatları, ardışık olarak gelen ögeleri, kelimeler ile kelime gruplarını ve c mleri “ve” anlamı taşıyarak virg l işlevinde birbirine bağlayan edatlardır. Bu edatlar, bağladıkları iki ögenin arasında yer alırlar.²² Metnimizde tespit edilen sıralama edatları, eserden örneklerle birlikte aşağıda verilmiştir.

1.1.1.1. *birle, bile* “ile, birlikte, vasıtasıyla”

Ergin, *birle* edatını *bir* ve *ile*’nin (*il-* fiilinin *-e* ile oluşturulmuş zarf-fiil biçimi) birleşiminden oluşan bir vasıta edatı olduğunu belirtir.²³ Eckmann, *birle* ve *bile*, kelimeleri ve yardımcı c mleri birleştiren sıralama edatları olarak değerlendirilir.²⁴ Eckmann ayrıca, *birle* ve *bile*’yi

¹⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 348, 367, 371.

¹⁸ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 389.

¹⁹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-şekil Bilgisi*, 1055.

²⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 352.

²¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 352.

²² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 352.

²³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 364-370.

²⁴ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148.

isimlerin yalın h aliyle veya daha çok zamirlerin tamlayan durumuyla kullanılan çekim edatları olarak tanımlar.²⁵

“Bir ne e  demlerniň n d n u b -‘a llık **bile** hac let b rgende bu rub ‘ini mihrb n boldılar.” [1b/2-3]

“Başı yarılıp za md r ve mecr h bolup a v l-i har bı bile yatur, saçları  an **bile**  l de fet le fet le bolup turur.” [6b/6-7]

“... ve heme erk n-ı devlet ve  mer ları ve ‘ulem ları **birle** istikb l a  ıkm knı i tiy r kılur  rdiler.” [17a/6-7]

“R y-ı Hind’ din bir kişi çıkdı, anı Őeh d kıldı ve yine bir Hind  barıp o  **birle**  kki Ő nesi arası a urdı.” [13b/8-9]

“ Őitken **birle** yaz annı Hud y’ım

Buyur an h zmet  tken bolsa d im” [22a/11]

1.1.1.2. *da ı* “yine, daha, ve, bile, de”

Eski Türkçedeki *ta ı* biçimiyle, aslında sadece “ve” anlamında işlev gören bir edattı. Bu edat *ta -ı* zarf-fiilinin edat işlevi kazanmasıyla oluşmuştur.²⁶ *ta ı*<*ta -ı* hem ba lama hem de kuvvetlendirme edatıdır.²⁷ Kelime ve baş cümleleri ba layan, bağlayıcı işlevi gören ba lama edatıdır.²⁸

“‘ d ler **da ı** sal anat ve tecemm l kirg z r  rdi” [13b/1]

“H arezms h **da ı** m Őt k ve intiz r ve ‘ Őık-ı b - ar r  rdi” [18a/1-2]

“Bikesi ic zet b rip ol h zret **da ı** bardılar. K rseler bir n zen n meh-veşdür, Şu‘ -ı cem l dın ‘ lem münevver bolur.” [4a/10-11]

1.1.1.3. *ve, vu, v , u,  *

vu, v , u,  , kelime ve baş cümleleri ba layan, bağlayıcı işlevi gören ba lama edatıdır.²⁹ Eckmann ayrıca, kelimeleri ve yardımcı cümleleri birleştiren sıralama edatları olarak tanımlar.³⁰

Sıralama edatları içinde en yaygın kullanılan ve başlıca sıralama edatı konumunda olan edat, yabancı kökenli *ve* edatıdır. Bu edat, Arapçadan *ve*, Farsçadan *u* biçimlerinde Türkçeye geçmiŐ, sonrasında bu biçimler birbirine karıŐarak ses uyumuna göre yeniden ŐekillenmiŐ, böylelikle *ve, vu, v , u,  * gibi biçimler oluşmuştur.³¹ Arapça *ve*, sesliyle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonra *vu/v * Şeklinde, sonu sessiz olan sözcüklerden sonra *u* ya da * * biçiminde okunur. Nesirde genellikle *ve*, Őirde ise yan yana gelen kelimeler arasında *vu, v  u,  * biçimlerinde kullanılır.

“ kki yanı t  yerge y tk n e b -kem ** ** k st t g bar  ı  an  rdi.” [11a/4-5]

“Bu d ny  **v ** o[l] d ny  mu liŐid r

 kki d ny da anı  Ő f sid r” [22b/11]

“‘Ademdin yaratıp kıldı n v c dım

Bile almam  ayu nef’i **v ** s dım” [1a/4]

²⁵ Eckmann, * a atayca El Kitabı*, 98

²⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 353.

²⁷ Hacıemino lu, *Kutb’un Husrev   Şirin’i ve Dil Hususiyetleri*, 119.

²⁸ Janos Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve  a atay Türkçesi  zerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri Sertkaya (Ankara: TDK Yayınları, 2014), 131.

²⁹ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve  a atay Türkçesi  zerine Araştırmalar*, 131.

³⁰ Eckmann, * a atayca El Kitabı*, 148

³¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 352.

“Alar h azret-i Ő ah-ı Evliy a’ga selim ’l- i ‘tik ad ve Ő ah h ’l-ihl as  rdiler.” [19b/8]

“Rub a’ileri her vil yetde meŐ ur turur. HuŐ uŐ en H arezm diy arı bile Hindust n bil dıda meŐ ur ve ma’r f turur.” [20b/8-9]

1.1.2. DenkleŐ tirme edatları

y , vey , ya ud. Bu edatlar, birbirine eŐ it olan ve yer deŐ iŐ tiren iki unsuru birleŐ tirir ve aynı zamanda bu unsurları karŐ ılaŐ tırır. İki  ge, kelime ve kelime grubu yahut cümle arasında konumlanırlar.³² Metnimizde denkleŐ tirme edatlarından sadece *y *  rneğ i tanıklanmıŐ tır.

1.1.2.1. *y * < Far. “ya”

Bağ lama edatıdır, kelime ve başı cümleleri birbirine bağ lar.³³

“Ő ol vehmn k yerge leŐ kerler y tdiler, bir kez soğ mak bir at **y ** bir t ve y rg  d k yer turur.” [11a/6-7]

“Her taĐ aknıŐ  ağ ramı kırk ağ ramı altun **y ** k m Ő  tağ ak boldı.” [2a/3]

1.1.3. KarŐ ılaŐ tırma edatları

Bu edatlar, karŐ ılaŐ tırma yapılan iki veya daha fazla ögeyi birleŐ tirerek dil birliklerini birbirine bağ layan edatlardır.³⁴  ağ atay Türkçesi dönemine ait metinlerinde genellikle *hem ... hem, n  ... n , y  ... y , y  ... y , y  ... y , g h  ... g h * gibi karŐ ılaŐ tırma edatları görülür. Fakat metnimizde *hem ... hem* ve *g h  ... g h *  rnekleri tanıklanmıŐ tır.

1.1.3.1. *hem ... hem*

Bağ lama edatıdır, kelime ve başı cümleleri birbirine bağ lar.³⁵

“‘ diler **hem** b -haber bolup tağ l-ı cengni Ő ad ga kirg z p r y-ı r y n sarı rev ne boldılar. ... R y-ı R y n **hem** ‘ diler tarağ fağ a ‘ zim boldılar.” [13a/1-3]

1.1.3.2. *h ah ... h ah*

Ayten Atay, bunu bağ lama edatı ve karŐ ılaŐ tırma bağ lacı olarak değ erlendirir.³⁶

“Her nev’i  dem bolsa **h ah** güni ve **h ah** fağ ir bolsun, g rağ i ehl bolsa” [21a/3-5]

1.1.3.3. *g h  ... g h *

Kelime ve başı cümleleri bağ layan bir bağ lama edatıdır.³⁷

“**G h ** m m niŐ  oğ lu pehlev nı k terip atar  rdi, ... **g h ** h zret-i Pehlev n ‘aleyhi’r-rahme m m niŐ  oğ lını k terip atar  rdiler.” [8b/7-9]

“... miŐ l-i  l g d k yatur, **g h ** nefesi k l r, **g h ** k lmes.” [6b/8-9]

1.1.4. Cümle baŐçı edatları

Bu edatlar, anlam ağ ısından cümleleri birbirine bağ layan dil ögeleridir. Kelimeleri ve kelime gruplarını da birbirine bağ lama iŐ levi görürler. Söz konusu edatların bazıları sadece cümlenin baŐ ında kullanılabilirken bazıları ise cümle iğ inde de yer alabilirler. Metnimizde tespit edilen bu edatlar Ő u Ő ekildedir:

1.1.4.1. *amm * < Ar. “ama”

³² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 353.

³³ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve  ağ atay Türkçesi  zerine AraŐ tırmalar*, 131.

³⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 353.

³⁵ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve  ağ atay Türkçesi  zerine AraŐ tırmalar*, 131.

³⁶ Ayten Atay, * ağ atay Türkçesinde Edatlar*. (Konya:  izĐ i Kitabevi, 2014), 133.

³⁷ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve  ağ atay Türkçesi  zerine AraŐ tırmalar*, 131.

Kelime ve baş c mleri bağlayan bir bağlama edatıdır.³⁸ Başında bulunduğu cümlenin, kendisinden önceki cümle veya cümlelere bağlanmasını sağlar.³⁹

“Hivak’nı fer gat kılgan  rkenler **amm ** atları mu‘ayyen  rmes  rkenler.” [17a/11]

“Ő hlar hem kab l kılıp hemesi  oyęa barmaķnı ir de kıldılar **amm ** H arezmŐ h’ęa yibergen  liğa ta‘y n kıldı kim elbette H arezmŐ h erk n-ı devletleri bile k ls nler.” [2a/7-9]

“T  kıy met bolęuna ad  v ziğ meŐ h r ve ma‘r f bir bolursiz ve siz H ud   c n yıkılıpsız **amm ** p dŐ h-ı Hind sizni yaŐ sı k r p iŐ l Ő   tip mendin tiletir.” [9b/6-8]

1.1.4.2. **belki** < Ar. “muhtemel olarak”

Kelime ve baş c mleri bağlayan bir bağlama edatıdır.⁴⁰ Sonuç ve açıklama belirten edatlardan biridir. Başında bulunduğu cümleyi, kendisinden önceki cümlelerle birleŐ tirir.⁴¹

“Meniğ k nl m mek nı ęayęu külfet

 ziğ Ő d eylegey-sen **belki** nuŐ ret” [1a/6]

1.1.4.3. **eger** < Far. “eğer”

Ő art belirten veya Ő artı g c lendiren bir edattır. Başında bulunduğu cümleyi, ardından gelen cümle veya cümlelerle birleŐ tirir.⁴² Eckmann, *eger* edatını yardımcı cümleyi esas cümle ile birleŐ tiren bağlama edatı olarak nitelendirir.⁴³

“**Eger** bolsa ęan  heft d penc zer

B r r hediyye alar yolığa rehber” [22b/7]

“Y  pehlev n l kin ęayret kılıp k reŐ de yıķęay-sen ve **eger** yıķılsaņız bir siz ha let ekmes-siz heme H arezm  ha let çekerler.” [6a/6-7]

“Tam m bile almadım, **eger** bilsem  rdi, mekt b kılır  rdim.” [21a/9-10]

1.1.4.4. **egerçi** < Far. “geri”

egerçi edatı, c mleri Ő art anlamında birbirine bağlayan bir unsurdur.⁴⁴ Başında bulunduğu cümleyi, sonrasındaki cümle veya cümlelerle birleŐ tirir.⁴⁵ Yardımcı cümleyi esas cümle ile birleŐ tiren bağlama edatıdır.⁴⁶

“**Egeri** i‘tik d  bar bolsa

B r r c nın aņa der-k r bolsa” [23a/2]

1.1.4.5. **ki, kim**

Farsça kökenli olan *ki* edatı tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği ögeyi kendisinden sonraki bir ögeye bağlar ve bu bağlama genellikle açıklama ve sonuç ifadeleri çerçevesinde olur.⁴⁷ Hacıeminoğlu, *ki* edatının yardımcı cümleyle ana cümle arasındaki bağı, sebep-sonuç, belirtme, açıklama ve kuvvetlendirme gibi anlamlar çerçevesinde açıklar.⁴⁸ Ergin, *ki* edatının Türkçeye çok erken dönemlerde girdiğini ve genel olarak Türkçeye yabancı kalmıŐ  bir

³⁸ Eckmann, *Harezm, Kıpçak ve ağatay Türkçesi  zerine AraŐ tırmalar*, 131.

³⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 354.

⁴⁰ Eckmann, *Harezm, Kıpçak ve ağatay Türkçesi  zerine AraŐ tırmalar*, 131.

⁴¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 356.

⁴² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 355.

⁴³ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148

⁴⁴ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 142.

⁴⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 355.

⁴⁶ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148.

⁴⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 361.

⁴⁸ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 167.

birleşik cümle yapısını entegre ettiğini vurgular.⁴⁹ *kim* edatı *ki*'nin Türkçesidir, işlev ve kullanım bakımından *ki* ile aynıdır.⁵⁰ Eckmann da *kim* ve *ki* edatlarını yardımcı cümleleri bağlayan bağlama edatları olarak değerlendirir.⁵¹

“Menkûl turur **kim** hâzret-i Pehlevân Ata ‘aleyhi’r-raḥme mâder-zâd evliyâ turur.” [1a/7]

“Ol mertebe kaydın hâşıl bolur **kim** pâdşâh şundağ kılğay.” [9b/10-11]

“Miḥnetli işide lezzet bisyâr turur. Mundın kalğanların miḥnet kılıp kazıp içsünler tâ **ki** helâl tayyib bolğay dép köp köp zârlık bile ‘acz niyâzların zâhir kıldılar.” [19a/4-6]

“Şol vaktde bizlerni tilegil tâ **ki** misâfir bolmağalı dép ta‘ayyün kıldılar érse hâzret-i döst-ı Raḥmân hâzret-i Pehlevân şehri sarı revâne boldılar.” [16b/2-4]

1.1.4.6. *lîkin*

Kelime ve baş cümleleri bağlayan bir bağlama edatıdır.⁵² *lîkin* Arapça *lâkin* kelimesinin eski metinlerde görülen Farsçalaşmış şeklidir ve “ama, fakat” anlamlarını ifade eder.

“Munı bir laḥzada yıkar-men **lîkin** yér yüziniñ âdemleri temâşâdın maḥrûm bolmasun dép ...” [8b/10-11]

“Ve yene ekşer köp turur **lîkin** nâdânlar haqqıda aḥmaqlar mezelletide bir rubâ‘î mihrbân bolup tururlar.” [20b/10]

“Yâ Pehlevân, **lîkin** gayret kılıp küreşde yıkgay-sen ve eger yıkılsañız bir siz hacâlet çekmesiz, heme H̄arezmî hacâlet çekerler.” [6a/6-7]

1.1.4.7. *şâyed* < Far. “eğer; belki, muhtemelen”

Şart belirten veya şartı güçlendiren bir edattır. Başında bulunduğu cümleyi, ardından gelen cümle veya cümlelerle birleştirir.⁵³

“... atımnı zâhir kılayın **şâyed** tevbe ve istiğfârğa kélip mücib-i cennet bolğay dép bol rubâ‘îni mihrbân boldılar.” [4b/4-5]

“Şol vaktde sizlerni tilep alıñ **şâyed** oğlanlar misâfir ösmegeyler.” [9b/8-9]

1.1.4.8. *tâ ki*

Ergin, *tâ ki*'yi şart ve dereceyi bağlayan bir edat olarak nitelendirir. Başında bulunduğu cümleyi, kendisinden önceki cümlelerle birleştirdiğini belirtir.⁵⁴ Eckmann, yardımcı cümleleri bağlayan edat olarak tanımlar.⁵⁵

“Şol vaktde bizlerni tilegil tâ **ki** misâfir bolmağalı dép ta‘ayyün kıldılar érse hâzret-i döst-ı Raḥmân, hâzret-i Pehlevân şehri sarı revâne boldılar.” [16b/2-4]

“Mundın kalğanların miḥnet kılıp kazıp içsünler tâ **ki** helâl tayyib bolğay dép köp köp zârlık bile ‘acz niyâzların zâhir kıldılar.” [19a/4-6]

“Hadd-i nihâyeti bolmadı tâ **ki** toyda âdemlerğa ta‘âm berür.” [2a/4]

1.1.4.9. *ya‘ni* < Ar. “yani”

⁴⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 363.

⁵⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 363-364.

⁵¹ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

⁵² Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

⁵³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 355.

⁵⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 355.

⁵⁵ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

Bu edatlar, sonuç ve açıklama ifadelerini taşıyan dil unsurlarındandır. Başında bulunduğu cümleyi, kendisinden önceki cümlelerle birleştirir.⁵⁶

“... muĸted -yı ‘ lemy n ve pişv -yi Hindust n ve mevl -yı H rezmiy n **ya‘ni** h zret-i Pehlev n-ı H rezmi mb rek ollarıda ...” [14a/9-10]

1.1.4.10. **yoĸsa** “yoksa”

yoĸ ise’den edatlaşan ve “*aksi h lde*” ifadesi taşıyan bu edat başına geldiği cümleleri, önceki cümle ya da cümleler ile birleştirir.⁵⁷ Eckmann da bunu bağlama edatı olarak değerlendirir, kelime ve baş cümleleri birbirine bağlar diye tanımlar.⁵⁸

yoĸ ise’den edatlaşarak “aksi h lde” anlamını taşıyan bir edattır ve başında yer aldığı cümleleri, önceki cümleler ile bağlar.⁵⁹ Eckmann da bunu bir bağlama edatı olarak nitelendirir ve kelime ile baş cümleler arasında bağ kurma işlevini üstlendiğini belirtir.⁶⁰

“Siz niş neni mhrni çıkarıp berür-siz bizge ma‘lm bolur **yoĸsa** kim  rkeni ma‘lm bolmas d p yine rev ne boldılar.” [12b/3-4]

“... kim heme  demler istikb lga ıksunlar ve bendev r h zmet kılısunlar **yoĸsa** siy set-i p dş hga sez v r bolurlar d p  zi k p k p tıll  ve teje ve p y-end zlar alıp ...” [18a/4-6]

1.1.4.11. **yoĸ  rse**

Kelime ve baş cümleleri birbirine bağlayan bir bağlama edatıdır.⁶¹

“Diriğ  tmes alardın s m zerni

Yoĸ  rse yaĸřı andın g v z rbı” [23a/3]

“**Yoĸ  rse** ayėanıdır l f yalėan

Alarını yanıda k p k p uyalėan” [23a/1]

1.1.5. Sona gelen edatlar

dağı,  rse, ki, kim. Bu edatlar, dil birlikleri, kelimeler, kelime grupları ve cümlelerin sonlarında yer alarak bu unsurları önceki veya sonraki ögelerle, kelimelerle, kelime gruplarıyla ve cümlelerle birleştiren edatlardır. *ki, kim,* kendilerine bağlı oldukları kelimeleri sonraki unsurlara bağlarken *dağı,  rse,*  nceki unsurlarla bağlantı kurma işlevini üstlenir. Bu edatlar, kendilerinden önceki kelimenin sonuna vurgu yapar.⁶²

1.1.5.1. *dağı* “yine, daha, ve, bile, de”

Eski Türkçede *taĸı* biçimi, yalnızca “ve” anlamını taşıyan bir edattı ve *taĸ-ı* zarf-fiilinin edatlaşması sonucunda oluşmuştur.⁶³ *dahi* ise bir kuvvetlendirme edatı olarak işlev görür. Cümle içinde kelimeler, kelime grupları ve şart cümlelerinin sonunda yer alarak belirgin bir vurgu yaratır. Bu kuvvetlendirme işlevi, esasen bağlama işlevinden kaynaklanmakta olup bulunduğu unsur daha önce geçen benzer bir unsurla bağlayarak kendini gösterir. Bu nedenle, *dahi* edatı hem bağlama hem de kuvvetlendirme işlevini barındırmaktadır.⁶⁴ Hacıeminoğlu da *taĸı* < *taĸ-ı* edatını

⁵⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 356.

⁵⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 356.

⁵⁸ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve ağatay Türkçesi zerine Araştırmalar*, 131.

⁵⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 356.

⁶⁰ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve ağatay Türkçesi zerine Araştırmalar*, 131.

⁶¹ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve ağatay Türkçesi zerine Araştırmalar*, 131.

⁶² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 357.

⁶³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 353

⁶⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 357.

hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatı olarak değerlendirir.⁶⁵ Eckmann, bu edatı, kelime ve baş cümleleri bağlayan, bağlayıcı işlevi gören bağlama edatı olarak değerlendirir.⁶⁶

“Zemîn [ü] zamân, mekân [ü] mekân bir boldı. ‘Âdiler **dağı** saltanat ve tecemmül kîrgüzür érdi.” [13a/11-13b/1]

“Hâzret-i Pehlevân ‘aleyhi’r-raḥme ve ‘r-rızvân şol mevzi’ga dâhil boldılar. H̄arezmsâh **dağı** müştâk u intizâr ve ‘aşık-ı bî-ḳarâr érdi.” [17b/11-18a/2]

“Bikesi icâzet bérîp ol hâzret **dağı** bardılar. Kôrseler bir nâzenîn meh-veşdür, şu‘â‘-ı cemâlıdın ‘âlem münevver bolur.” [4a/10-11]

1.1.5.2. *érse* “ise”

Dil birlikleri, kelimeler, kelime grupları ve cümlelerin sonlarında yer alarak onları önceki veya sonraki ögeler, kelimeler, kelime grupları ve cümlelerle bağlayan edattır.⁶⁷

“H̄arezmsâh başlık heme ümerâlar ‘ulemâlar mezîd boldılar **érse** törtlençi küni şehrgâ kêtmeḳni meşveret kıldılar.” [18b/7-8]

“Şol üyni ursañ bir hâtûn çıkıp mihmân-dârlık kıılır dép nişân bérđiler **érse** ol hâzret barıp ol üyge ‘aşâların urdılar.” [4a/7-9]

“Hâzret-i Pehlevân ‘aleyhi’r-raḥme ihzârıga köp medḥ kıldılar **érse** H̄arezmsâh ol hâzret-i şâh-ı evliyânı cüst [ü] cü kıılıp tapdılar.” [2b/6-7]

1.1.5.3. *ki, kim*

Farsça kökenli olan *ki* edatı tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği ögeyi kendisinden sonraki bir ögeye bağlar ve bu bağlama genellikle açıklama ve sonuç ifadeleri çerçevesinde olur.⁶⁸ Hacıeminoğlu, *ki* edatının yardımcı cümleyle ana cümle arasındaki bağı, sebep-sonuç, belirtme, açıklama ve kuvvetlendirme gibi anlamlar çerçevesinde açıklar.⁶⁹ Ergin, *ki* edatının Türk diline çok erken dönemlerde girdiğini ve genel olarak Türkçeye yabancı kalmış bir birleşik cümle yapısını entegre ettiğini vurgular ve *kim* edatının *ki*’nin Türkçesi olduğunu, işlev ve kullanım bakımından *ki* ile aynı olduğunu ifade eder.⁷⁰ Eckmann da *kim* ve *ki* edatlarını yardımcı cümleleri bağlayan bağlama edatları olarak değerlendirir.⁷¹

“Ol mertebe ḳaydın hâşıl bolur **kim** pādşâh şundağ kılgay.” [9b/10-11]

“H̄arezmsâh suâl kıldı **kim** ey Pehlevân, savuḳ eyyâmıda ḳayu yérde boldıñız” [5b/4-5]

“Menḳül turur **kim** hâzret-i Pehlevân Ata ‘aleyhi’r-raḥme mâder-zâd evliyâ turur.” [1a/7]

“Miḥnetli işide lezzet bisyâr turur. Mundın ḳalğanların miḥnet kıılıp ḳazıp içsünler tâ **ki** helâl tayyib bolğay dép köp köp zârlık bile ‘acz niyâzların zâhir kıldılar.” [19a/4-6]

1.1.6. Kuvvetlendirme edatları

Sona gelen bütün bağlama edatlarının genel olarak en belirgin işlevi kuvvetlendirme işlevidir. İlk bakışta, bu edatlar sonunda buldukları ögeleri vurgulamak, kuvvetlendirmek ve dikkat çekmek amacıyla kullanılıyormuş gibi görünürler. Ancak bağlama işlevi bazıları için belirgin, bazıları için zayıf, hatta bazen neredeyse belirsizdir. Hatta bazı edatlar hiç bağlama

⁶⁵ Hacıeminoğlu, *Kutb’un Husrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri*, 119.

⁶⁶ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

⁶⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 357.

⁶⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 361.

⁶⁹ Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 167.

⁷⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 363-364.

⁷¹ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

ifadesi taşımayabilir. Bu nedenle, bu edatların diğer bağlama edatlarından farklı olarak kuvvetlendirme edatları kategorisinde yer alması mümkündür.⁷²

1.1.6.1. *dağı* “yine, daha, ve, bile, de”

Eski Türkçede *tağı* biçimi, yalnızca “ve” anlamını taşıyan bir edattı ve *tağ-ı* zarf-fiilinin edatlaşması sonucunda oluşmuştur.⁷³ *dahi* ise bir kuvvetlendirme edatı olarak işlev görür. Cümle içinde kelimeler, kelime grupları ve şart cümlelerinin sonunda yer alarak belirgin bir vurgu yaratır. Bu kuvvetlendirme işlevi, esasen bağlama işlevinden kaynaklanmakta olup bulunduğu unsur daha önce geçen benzer bir unsurla bağlayarak kendini gösterir. Bu nedenle, *dahi* edatı hem bağlama hem de kuvvetlendirme işlevini barındırmaktadır.⁷⁴ Hacıeminoğlu da *tağı* < *tağ-ı* edatını hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatı olarak değerlendirir.⁷⁵ Eckmann, bu edatı, kelime ve baş cümleleri bağlayan, bağlayıcı işlevi gören bağlama edatı olarak değerlendirir.⁷⁶

“H̄arezmşâh **dağı** müştâk ve intizâr ve ‘âşık-ı bî-ķarâr érdi.” [18a/1-2]

“Bikesi icâzet béríp ol hâzret **dağı** bardılar. Kórseler bir nâzenin meh-veşdür, şu‘â‘-ı cemâlıdın ‘âlem münevver bolur.” [4a/10-11]

1.1.6.2. *hem* < Far. “hem, dahi”

Hacıeminoğlu, *hem* edatını kuvvetlendirme ve karşılaştırma edatı olarak değerlendirir.⁷⁷

“H̄arezmşâh hâcâlet çekíp emr kıldı kim Pehlevân şehrgâ ve yurtğa barmasun, bu yérge **hem** kélmesünler dép ‘itâb kıldı.” [9a/5-7]

“Üçlençi mertebede yine bir taşını atdılar érse kâfir şafiyîy bağlanıp vehmnâk bolup kaçtılar. Yene **hem** bir taş atdılar.” [15a/10-11]

“Her nev‘î âdem bolsa **hem** h̄‘âh gânī ve h̄‘âh fak̄ir bolsun gârazi ehl bolsa anıñ şe‘nide istihsân kılıp ...” [21a/3-4]

1.2. Çekim Edatları

Çekim edatları, kendisiyle bir kelime grubu oluşturduğu kelimenin ardından gelen ayrı kelimelerdir. Bu edatlar, hâl ekleriyle ifade edilemeyen anlamları karşılamak için kullanılır. Çağataycadaki çekim edatları, ek almayan isimler, kalıplaşmış hâl ekli yapılar veya kalıplaşmış zarf-fiil gibi isim ya da fiil kökenli kelimelerden oluşur. Bazı çekim edatları zarf olarak da bulunurken bazıları hâl ve iyelik ekleri alabilir. Düzenli olarak yalın, datif ya da ablatif hâlleriyle kullanılırlar.⁷⁸

Çekim edatları, isimlerin ardından gelerek onlara zarf halleri kazandıran ve işletme eki görevi gören edatlardır. Bu edatların işlevi, hâl ekleriyle karşılaştırılabilir. Hâl ekleri, ismin nominal ya da isim durumlarını ifade ederken çekim edatları ismin zarf durumunu oluşturur. Bu edatlar iki ana gruba ayrılır: *yalnızca edat olarak kullanılanlar* (asıl edatlar) ve *aslında isim iken edat işlevinde de kullanılabilen kelimeler*.⁷⁹

Türk dilindeki çekim edatlarının tamamı köken olarak bir fiil ya da isim biçimine dayanmaktadır. Zamanla, çeşitli fiil ya da isim biçimleri kalıplaşarak edat biçimine dönüşmüştür. Bu edatlaşma süreci birçok örnekte oldukça eski dönemlerde gerçekleşmiş olup bazıları Türkçede

⁷² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 365.

⁷³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 353.

⁷⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 357.

⁷⁵ Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, 119.

⁷⁶ Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, 131.

⁷⁷ Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, 119.

⁷⁸ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 97.

⁷⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 365-367.

en baştan beri edat olarak karşımıza çıkmışlardır. Ancak, bazı edatlar daha sonraki dönemlerde oluşmuştur.⁸⁰ Ayrıca, Arapça ve Farsçadan yabancı kökenli edatlar da Türk diline geçmiştir.

Çekim edatlarını kullanım özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırabiliriz: Diğer isimlerin yalın hâlleri, zamirlerin tamlayan ya da yükleme hâlleriyle birleşen çekim edatları: *bile*, *birle*, *birlen*, *için*, *gibi*, *kadar* vb.; yalın hâl ile birleşen son çekim edatları: *ara*, *üzre*, *içre*, *sıra* vb.; datif hâl ile birleşen son çekim edatları: *doğru*, *göre*, *kadar*, *karşı*, *taraf* vb.; ablatif hâl ile birleşen son çekim edatları: *beri*, *burun*, *başka*, *böyle*, *evvel*, *gayri*, *özge*, *sarı*, *sonra* vb.

1.2.1. İşlevlerine Göre Çekim Edatları

1.2.1.1. Beraberlik veya vasıta bildiren edatlar

Metnimizde tespit edilen, beraberlik veya vasıta bildiren edatlar şu şekildedir:

1.2.1.1.1. *bile*, *birle*, *birlen* “ile, birlikte, vasıtasıyla”

Ergin, *birle* edatını *bir* ve *ile*’nin (*il-* fiilinin *-e* ile oluşturulmuş zarf-fiil biçimi) birleşiminden oluşan bir vasıta edatı olduğunu ifade eder.⁸¹ Hacıeminoğlu, “*birlen*” ve “*bilen*” edatlarının sonunda bulunan *-n*’nin, izlenemeyen bir türemiş ses veya ikinci bir vasıta eki olabileceğini ifade eder.⁸² Eckmann, *birle* ve *bile* edatlarını kelimeleri ve yardımcı cümleleri birleştiren sıralama edatları olarak değerlendirilir.⁸³ Eckmann ayrıca, *birle* ve *bile*’yi isimlerin yalın hâliyle veya daha çok zamirlerin tamlayan durumuyla kullanılan çekim edatları olarak tanımlar.⁸⁴

“H̄arezmşâh’ğa yibergen élçığa ta’yîn kıldı kim elbette H̄arezmşâh erkân-ı devletleri **bile** kélsünler.” [2a/8-9]

“Hâzret-i Pehlevân ‘aleyhi’r-rahme **bile** pādşâhnıñ pehlevânların küreş tutdururlar.” [8a/4-5]

“Ol kâfir aydı: Sipâhî bolğan taş **birle** uruşur mu? Ol hâzret aydı: Sizler sipâhî érmes, bir gürüh itler kélipsizler. Taş, tofrağ, kések **birle** urup kaytarurmiz.” [14b/9-11]

“... ve heme erkân-ı devlet ve ümerâları ve ‘ulemâları **birle** istikbâlğa çıkmaknı ihtiyâr kılar érdiler.” [17a/6-7]

“Ziyâde i’tikâdı pāk **birlen**

Kılur ihlâş aña yürek **birlen**” [22a/6]

1.2.1.1.2. *berüber* < Far. “birlikte”

Z. Korkmaz, *berüber* edatının *ile* edatıyla benzer işlevlere sahip olduğunu ifade eder.⁸⁵

“... yinçü, gevher, mercân, yâküt ve zümürürd her biri bir pādşâhnıñ hâzînesiğa **berüber** turur.” [8b/1]

1.2.1.2. Sebep bildiren edatlar

Metnimizde, sebep bildiren edatlardan sadece *üçün* örneği tanıklanmıştır.

1.2.1.2.1 *üçün* “için”

İsimlerin yalın hâliyle veya daha çok zamirlerin tamlayan durumuyla kullanılan çekim edatlarındandır.⁸⁶

“... pādşâhnı tağdın alğan âdem kélsün dér, her kim in‘âm almak **üçün** kélürler.” [12b/1-2]

⁸⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 367.

⁸¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 364-370.

⁸² Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 21.

⁸³ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148.

⁸⁴ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 98.

⁸⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, 1070.

⁸⁶ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 98

“... ve siz, H ud  ** c n** yıkılıpsız amm  p d  h-ı Hind sizni ya sı k r p ihl    tip mendin tiletir.” [9b/7-8]

“ l h ! Ol h zretni  ha  hürmeti ** c n** biz fak r ve siy hlarnı g n hlarnın ‘afv k lgay-sen.” [21b/1-3]

1.2.1.3. Benzerlik bildiren edatlar

Metnimizde benzerlik bildiren edatlardan *d k*, *mi l-i*, *-v r*, *-ve *  rnekleri tespit edilmiştir.

1.2.1.3.1. *d k*, *t g* “gibi, kadar”

İsimlerin yalın h liyle veya daha çok zamirlerin tamlayan durumuyla kullanılan çekim edatlarındandır.⁸⁷ Hacıemino lu, *d k* edatını *te-* fiilinden genişleyen bir isim olarak değerlendirir.⁸⁸ Eckmann, *d k* edatının Ali   r Nev yi’den önce genellikle *t g*, seyrek olarak *t gin* şeklinde kullanıldığını ifade eder.⁸⁹

“H  arezm  h ol h zret a kırık kazan hayr kıldı, her biri mi l-i havz **d k** ulu  kazan  rdi.” [20a/5-6]

“Alarnı  hatmini eyley bey nı

H ber b rmi  munu  **d k** n kted nı” [22b/4]

“Bir ‘ d  gerged n-s v r meyd n a çıkıp   ek **d k** haykırıp merd taleb kıldı.” [13b/4]

“ kki yanı t  yerge y tk n e b -kem   k st **t g** bar  ık an  rdi.” [11a/4-5]

1.2.1.3.2. *mi l-i* < Ar. “gibi, e , benzer”

Eckmann, bu s zc    n çekim edatı olarak tanımlar.⁹⁰ *mi l* < Ar: “gibi, e , benzer” anlamlarını ifade eder.

“Bu s zni  sebebi budur kim H  arezm  h ol h zret’ a kırık kazan hayr kıldı, her biri **mi l-i** havz d k ulu  kazan  rdi.” [20a/5-6]

“... her yerde yatur, **mi l-i**  l g d k yatur.” [6b/8]

1.2.1.3.3. *v r* < Far. “benzetme bildirir; ... gibi”

Atay, *v r*’ı benzerlik bildiren çekim edatı olarak değerlendirir.⁹¹ *v r* sonuna geldiği kelimelere “benzetme ve sahiplik” anlamları katar.

“... ker metni mu‘ yene k r p heme Hindust n hayl  **bende-v r** muhlı  ve mu‘tekid gülüm boldılar.” [12b/5]

“... kim heme  demler istikb l a  ıksunlar ve **bende-v r** hizmet k lsunlar.” [18a/4-5]

1.2.1.3.4. *ve * < Far. “gibi”

Atay, *ve *’i benzerlik bildiren çekim edatı olarak değerlendirir.⁹² *ve * sonuna geldiği kelimelere “gibi” anlamını bildirir.

“K rseler bir n zen n **meh-ve d r**,  u ‘ ’-ı cem l dın ‘ lem münevver bolur.” [4a/11]

1.2.1.4. Ba kalık bildiren edatlar

⁸⁷ Eckmann, * a atayca El Kitabı*, 98

⁸⁸ Hacıemino lu, *Türk Dilinde Edatlar*, 35.

⁸⁹ Eckmann, * a atayca El Kitabı*, 98

⁹⁰ Eckmann, * a atayca El Kitabı*, 106.

⁹¹ Atay, *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, 48.

⁹² Atay, *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, 49.

Metnimizde tespit edilen başkalık bildiren edatlar şunlardır: *başka*, *ğayr-i*, * zge*. Bunlar esasen isim niteliği taşıyan ve aynı zamanda edat olarak da işlev gören kelimelerdir.⁹³

1.2.1.4.1. *başka* “başka, ayrı,  zge”

Ablatif ile birlikte kullanılan çekim edatlarından biridir.⁹⁴ Eklendiği isim, belirttiği kişi veya nesnelerin diğer kişi veya nesnelere ayrılma durumunu bildirir.⁹⁵

“Bizler nafağa-i r zg r kılmak  rd k, **başka** kesb yok turur dedi.” [7a/11-12]

“S zni **başka** yerdin eşitiş” [10a/8].

1.2.1.4.2. *ğayr-i* < Ar. “ayrı, dışında”

Eckmann, bunu  n çekim edatı olarak değerlendirir.⁹⁶ Aynı zamanda ablatifle kullanılan bir çekim edatıdır.⁹⁷ Eklendiği isim, belirttiği kişi veya nesnelerin diğer kişi veya nesnelere olan ayrımını bildirir.⁹⁸

“H l  n d nlar zırh-ı şeyt n derler, m cmelen n -ma‘k l, **ğayr-ı** mu‘teber söz turur.” [17b/9]

1.2.1.4.3. * zge* “başka, ayrı”

Ablatifle kullanılan bir çekim edatıdır.⁹⁹ Metnimizde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

“H zret’din ** zge** ademler feriştelerni k rmediler.” [17a/2]

1.2.1.5. Zaman bildiren edatlar

1.2.1.5.1. *eşn * < Ar. “zaman, an, süre”

Eckmann, *eşn * kelimesini sahte çekim edatı olarak tanımlar. Ona göre, sahte çekim edatları, normal çekim edatlarının yerine geçen kelimelerdir. Eğer anlamları bu işlevle uyumluysa, isim ya da isimleşmiş kelime olarak görev yapabilirler. Onların ilk kelime (kendilerinden önce gelen kelime) ile oluşturdukları bina, yapıcı bir iyelik grubudur. İlk kelime, yalın h lde veya daha az olarak tamlayan durumunda bulunur ve iyelik sahte çekim edatları ise genellikle lokatif veya daha az olarak datif, ablatif veya eşitlik h llerinde bulunurlar.¹⁰⁰ Metnimizde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

“Ba‘zı ademler inř fđa k l r  rdiler amm  şol **eşn da** Hindust n p dş hı R y-ı R y n C ne ş hbend   rdi.” [1b/6-7]

1.2.1.5.2. *evvel* “ nce”

Korkmaz, *evvel* edatını öncelik ve zaman ilişkisi kuran edat olarak değerlendirir.¹⁰¹ Ergin’e göre, ablatifle kullanılan çekim edatıdır. *evvel* aslında isimken edat olarak da kullanılan kelimelerdendir.¹⁰²

“... **evvel** heme tevelerni  tkerdiler andın soş ara erigni  tkerdiler.” [11a/10-11]

1.2.1.5.3. *soş* “sonra”

⁹³ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 371.

⁹⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 369.

⁹⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-şekil Bilgisi*, 1070.

⁹⁶ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 106.

⁹⁷ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 369.

⁹⁸ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-şekil Bilgisi*, 1070.

⁹⁹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 369; Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 101.

¹⁰⁰ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 102.

¹⁰¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-şekil Bilgisi*, 1080.

¹⁰² Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 369-372.

Ablatifle kullanılan çekim edatlarındandır.¹⁰³ En çok kullanılan sahte çekim edatlarındandır.¹⁰⁴

“Ol h zret t ll larnı alıp ɡar b faķ rlerg  b rip Ő d kıldılar, andın **soŋ** bir nee zam n yol y r p C ne’niŋ  oy-h nesiɡa bardılar.” [5a/7-9]

“K firlerniŋ tuɡları yıķılıɡandın **soŋ** hez met tafıp f cc rga yüz koydılar.” [15a/7-8]

“Andın **soŋ** ziy retdin f riɡ bolup H rezmŐ h’niŋ b r-g hiɡa barıp m l k t kılıp olturdılar.” [8a/1-2]

1.2.1.5.4. t  < Far. “o zamandan beri, o zamana kadar”

Eckmann, *t *’yı  n çekim edatı olarak tanımlar.¹⁰⁵ Eckmann ayrıca, *t * edatını yardımcı cümleyi esas cümle ile birleştiren bağlama edatı olarak da nitelendirir.¹⁰⁶

“P dŐ h-ı Hind C ne bir nee iŐler Ő kr nesiɡa  oy b rmekni niyyet kıldı, **t **   yıl ɡaa kırk miŋ zer zerger ustanı aķırıp sağlap altun k m Ődin  baķlar yasatdı.” [2a/1-3]

“Őehirde p dŐ hni tağdın yıķılıɡanda tutup alėan merd kayda bolsan  kelgil d p **t ** bir hafta on k nge t gr  her  dem men  rdim d p barur.” [16a/8-9]

“Yetti yaŐardın **t ** yetmiŐ yaŐarėaa  demni koymay s rdiler. H vak’dın ko r p alėan  ldin hem nöker aldı.” [10b/6-7]

1.2.1.5.5. t gr  “... kadar, değin”

Hacieminoğlu, ET. *teğ r-* fiilinin zarf-fiil eki olarak kalıplaŐması sonucu oluşan bir son çekim edatı olduğunu ifade eder.¹⁰⁷ Atay, zaman bildiren çekim edatı olarak değerlendirir.¹⁰⁸ Eckmann ise datif ile kullanılan çekim edatı olarak nitelendirir.¹⁰⁹

“Őehirde p dŐ hni tağdın yıķılıɡanda tutup alėan merd kayda bolsan  kelgil d p **t ** bir hafta on k nge **t gr ** her  dem men  rdim d p barur.” [16a/8-9]

1.2.1.6. Yer ve y n bildiren edatlar

Metnimizde yer ve y n bildiren edatlardan Şu  rnekler tanıklanmıştır:

1.2.1.6.1. aŐaķ “aŐaėı”

Korkmaz, *aŐaėı* edatını y n gösterme ilişkisi kuran edat olarak tanımlar.¹¹⁰

“P dŐ h-ı Hind’ni atı bile  kki cılav-d rları ser-niğ n kılıp **aŐaķga** h v le kıldı.” [11b/10-11]

1.2.1.6.2. sarı “tarafına, yönünde”

İsimlerin yalın h liyle veya daha çok zamirlerin tamlayan durumuyla kullanılan çekim edatlarındandır.¹¹¹

“H zret-i d st-ı Raħm n, h zret-i Pehlev n Őehr **sarı** rev ne boldılar.” [16b/3-4]

“H zret heme alarnıŋ m dde‘alarnı  ab l kıldı, s v r  bolup Őehr **sarı** rev ne boldılar.” [19a/10-11]

¹⁰³ Ergin, *Türk Dil BilgiŐi*, 369; Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 101.

¹⁰⁴ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 102.

¹⁰⁵ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 106.

¹⁰⁶ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148.

¹⁰⁷ Hacieminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 95-96.

¹⁰⁸ Atay, *Çağatay Türkçesinde Edatlar*, 48.

¹⁰⁹ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 100.

¹¹⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil BilgiŐi*, 1079.

¹¹¹ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 98.

“‘Âdîler hem bî-haber bolup tabl-ı cengni şadâğa kîrgüzüp rây-ı râyân sarı revâne boldılar.” [13a/1-2]

1.2.1.6.3. *tā* < Far. “... kadar, o zamana kadar”

Eckmann’a göre *tā* ön çekim edatıdır.¹¹² Eckmann, ayrıca *tā* edatını yardımcı cümleyi esas cümle ile birleştiren bağlama edatı olarak da nitelendirir.¹¹³

“Ékki yanı *tā* yerge yétkünçe bî-kem ü kâst téğ bar çıķğan érdi.” [11a/4-5]

“H̄arezms̄āh’dın in‘ām alur érdiler. *Tā* Servān Téfe dégen mevzi‘ğa keldiler. Ol mevzi‘niņ qarībide ...” [17a/8-9]

1.2.1.6.4. *taraf* < Ar. “cihet, yön; yöre, yer, bölge”

taraf kelimesi hem isim hem edattır.¹¹⁴ Yön gösterme ilişkisi kuran edattır.¹¹⁵

“‘Aayyārlar haber berdiler, Rây-ı Râyân hem ‘Âdîler *tarafığa* ‘âzim boldılar.” [13a/2-3]

“Ékki *tarafdın* tabl-ı cengni şadâğa kîrgüzdiler érse nâgâh bir ‘âdî-i gergedân-süvār yigirmi bir miņ batman daire-i şimşâdnı köterip meydānda merd taleb kıldı.” [14a/2-4]

1.2.1.7. Edat gibi kullanılan, yer ve yön bildiren adlar

Ergin, yabancı dillerin etkisiyle bazı kelimelerin (*sağ, sol, yan, alt, üst, arka, ön* gibi) sıklıkla son çekim edatı olarak değerlendirildiğini ancak bunların gerçekte son çekim edatı olmadığını vurgular. Bu kelimeler, kendilerinden sonra gelen isimlerle tamlama oluşturan ve bu bağlamda işletme ekleri (iyelik ve hâl ekleri) ile birlikte kullanılan isimlerdir. Ergin, edatların isim ve kelime anlamı taşıyaması, özellikle de çekimsiz unsurlar olmaları gerektiğini her zaman göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.¹¹⁶

Korkmaz, *alt, üst, art, arka, baş, boy, cihet, civar, çap, ön, yan, ara, sağ, sol, hariç, içeri, iç, dış, üzerinde, etraf, hakk, köşe, kıyı, orta, taraf, öte, yüz, yön, yol* vb. gibi kelimelerin kendilerinden önceki isimlerle oluşturdukları belirtili ve belirtilsiz ad tamlamalarının bazı gramer kaynaklarında edat olarak kabul edildiğini belirtir. Ancak, Korkmaz, Batı dillerindeki *preposition* ve *postposition* terimlerinin etkisiyle yapılan bu tasnifin Türkçe için doğru olmadığını vurgular. Zira yön ve yer belirten bu kelimeler, Türkçede kendi başına bağımsız anlamlara sahiptir ve diğer isimler gibi çokluk, iyelik ekleri; yönelme, çıkma, bulunma ve yükleme hâli gibi isim çekim eklerini alabilirler. Ayrıca, bu kelimeler türetmelere de dahil olabilirler. Dolayısıyla, gerçek edatlar kendilerinden önceki kelimelere bir edat grubu oluştururken edat gibi kullanılan bu isimler sadece isim tamlaması oluştururlar. Bu nedenledir ki, söz konusu kelimeler, gerçek edatlar değil, dilin gereksinimlerine göre edat işlevi görebilen isimlerdir.¹¹⁷

Eckmann da *ast, üst, iç, yan* gibi yer ve yön gösteren kelimeleri sahte çekim edatları olarak sınıflandırır. Eckmann’a göre bu sahte çekim edatları, normal çekim edatlarının yerini alabilen kelimelerdir. Eğer anlamları bu işlev için uygunsuz isim ya da isimleşmiş kelimeler olarak kullanılabilirler. Bu tür kelimeler, kendilerinden önce gelen kelime ile oluşturdukları yapı itibarıyla bir iyelik grubu teşkil ederler. İlk kelime yalın hâlde ya da daha az sıklıkla tamlayan durumunda bulunurken iyelik sahte çekim edatları genellikle lokatif durumda veya daha az sıklıkla datif, ablatif ya da eşitlik hâllerinde kullanılır.¹¹⁸

¹¹² Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 106.

¹¹³ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 148.

¹¹⁴ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 372.

¹¹⁵ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, 1079.

¹¹⁶ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 373.

¹¹⁷ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, 1084-1085.

¹¹⁸ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, 102.

Sonuç

Eserde yer alan edatlar, 19. yüzyıl  a atay Türkçesi döneminin dil özelliklerini ayrıntılıyla yansıtarak Türk dilindeki edat yapılarının o dönemki kullanımlarına dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Eser, bir menakıpname olarak Pehlivan Ata’nın yaşamını, kerametlerini ve şöhretini aktarmakla birlikte, dönemin edat kullanımını anlamak adına dil bilgisel zenginlikler barındırır. Bu yönüyle çalışma, edatların yalnızca bir dil bilgisel yapı olmadığını, aynı zamanda dil içindeki anlam ilişkilerinin oluşmasına önemli katkılarda bulunan, dilbilgisel olarak sözcüklere h kim olan ve eklendikleri sözcüklerle cümlenin diğer unsurları arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran, yanlarında yer aldıkları sözcüklerin, sözcük gruplarının ve cümlelerin kullanımını ve ifade gücünü destekleyen birer görevli söz ve yardımcı kelime olduklarını gösterir.

Metinde yer alan edatlar işlevsel çeşitlilikleri açısından ele alındığında, anlatının anlam derinliğine katkı sağlamak üzere çok sayıda görev üstlendikleri görülmektedir. Eserde, yabancı dillerden etkilenmiş edatlar da görülmektedir. Özellikle *amm * ve *belki* gibi Arapça ve Farsça kökenli edatların kullanımına, dönemin dil yapısındaki çok kültürlülüğün bir yansıması olarak rastlanır. Bu edatlar, ana ve yan cümleleri bağlayarak anlam zenginliğine katkı sağlar.

Türk dilinde edatların işlevsel sınıflandırılmasına ilişkin genel bir görüş birliği eksikliği, birleşik bir  er eve oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Ancak bu eser, Türk dilindeki edatların işlevsel rolüne dair değerli bilgiler sunarak onların dil içindeki kullanım ve önemine dair daha net bir anlayış kazandırmaktadır. Eserdeki edatlar, sözcükler, sözcük grupları ve cümleler arasında sadece bağlantı kurmakla kalmaz, aynı zamanda anlatıyı güçlendirir ve anlamı pekiştirir. Bunlara ek olarak Türk diline yabancı dillerden geçen, ancak zamanla Türk dilinin bünyesine katılmış olan edatlar da eserde önemli işlevlere sahiptir.

Eserde yer alan edatlar, Türk dilinin evrimsel sürecinde, dilbilgisel olarak eklendikleri sözcüklerle cümlenin diğer unsurları arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran unsurlar olarak önemli bir yere sahiptir. Bu tür tarihi eserler, edatların Türk dilindeki işlevselliğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda dilin yabancı dillerden gelen etkilerle nasıl zenginleştiğine ve anlam farklılıklarını nasıl bünyesine kattığına dair ipuçları sunar. Özellikle dönemin dil özellikleri açısından dikkate değerdir. Bu eser ve onun gibi tarih  metinler, Türk dilinin dil bilgisel yapısındaki gelişimi ve edatların işlevselliği konusunda yapılan çalışmalara önemli birer katkı sağlayan kaynaklardır.

Kısaltmalar

Ar.:	Arapça
bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
�ev.:	Çeviren
ET.:	Eski Türkçe
Far.:	Farsça
H.:	Hicri
Haz.:	Hazırlayan
M.:	Miladi
�.:	Ölüm
S.:	Sayı
s.:	sayfa
TDAY:	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDK: Türk Dil Kurumu
Tr. : Türkçe
TTK: Türk Tarih Kurumu
vb.: ve başkaları
Yay.: Yayın
.../...: varak numaralarıyla satır numaraları arasında yer alır.

KAYNAKLAR

- Atay, Ayten. *Çağatay Türkçesinde Edatlar*. I. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2014.
- Beydili, Azer-i Bigdili. *Lütfali Beg. Ateşkede-i Azer (Nîme-i Düvvüm)*. Hazırlayan Mir Haşim Muhaddis. Tahran: Emirkebir, 1378.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1974.
- Baykara, Sultan Hüseyin. *Mecâlisü'l-uşşâk*. Hindistan: Münşi Nivalkişor (Nawal Kishore) matbaası, 1786.
- Bedahşî, Nûreddin Cafer. *Hulâsetü'l-menâkıb*. Hazırlayan Seyyide Eşref Zafer. İslamabad: Merkez-ı Tahkikat-ı Farsi-i İran ve Pakistan, 1995.
- Buhârî, Salâh b. Mübârek. *Enîsü't-tâlibîn ve Uddetü's-sâlikîn*. Hazırlayan Halil İbrahim Sarioğlu ve Tefvik H. Sübhani. Tahran: Sazman-ı İntişarat-ı Keyhan, 1371.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*. Hazırlayan Mahmud Abidi. Tahran: İntişarat-ı Sühan, 1390.
- Çakır, Erhan. "Hazret-i Pehlevân Ata Aleyhi'r-rahme kitâbı (Giriş, transkripsiyonlu metin, gramatikal dizin-sözlük)". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2018.
- Eckmann, Janos. *Çağatayca El Kitabı*. Çeviren Günay Karaağaç. 6. basım, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Eckmann, Janos. *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Hazırlayan Osman Fikri Sertkaya. 4. baskı, Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Eraslan, Kemal. *Ali-Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve*. Ankara: TDK Yayınları, 1996.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2009.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme (İndeksli Tıpkıbasım)*. Hazırlayan Seyit Ali Kahraman. Ankara: TTK, 2013.
- Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çeviren Mehmet Akalın. 1. Baskı, Ankara: TDK Yayınları, 1988.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Hidâyet, Rıza Kulu Han. *Riyâzu'l-ârifîn*. Hazırlayan Ebülkasım Radfer ve Gita Oşideri. Tahran: Pejuhişgah-ı Ulum-ı İnsani, 1385.

Hidâyet, Rıza Kulu Han. *Sefâretnâme-i Harezmi*. Hazırlayan Ali Husuri. Tahran: Tahuri, 1977.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*. Hazırlayan M. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941-1943.

Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*. 3. Baskı, Ankara: TDK Yayınları, 2009.

Mukaddem, Ali Rıza. “Pîr-i Pehlevânân Mahmûd-ı Pîryâr-ı Velî, Hayatı, Menkıbeleri ve Eserleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 104 (2022): 137-152.

Râzî, Emin Ahmed. *Heft İklîm*. Hazırlayan Seyyid Muhammed Rıza Tahiri. Tahran: Sürüş, 1378.

Türk Gramerinin Sorunları II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.